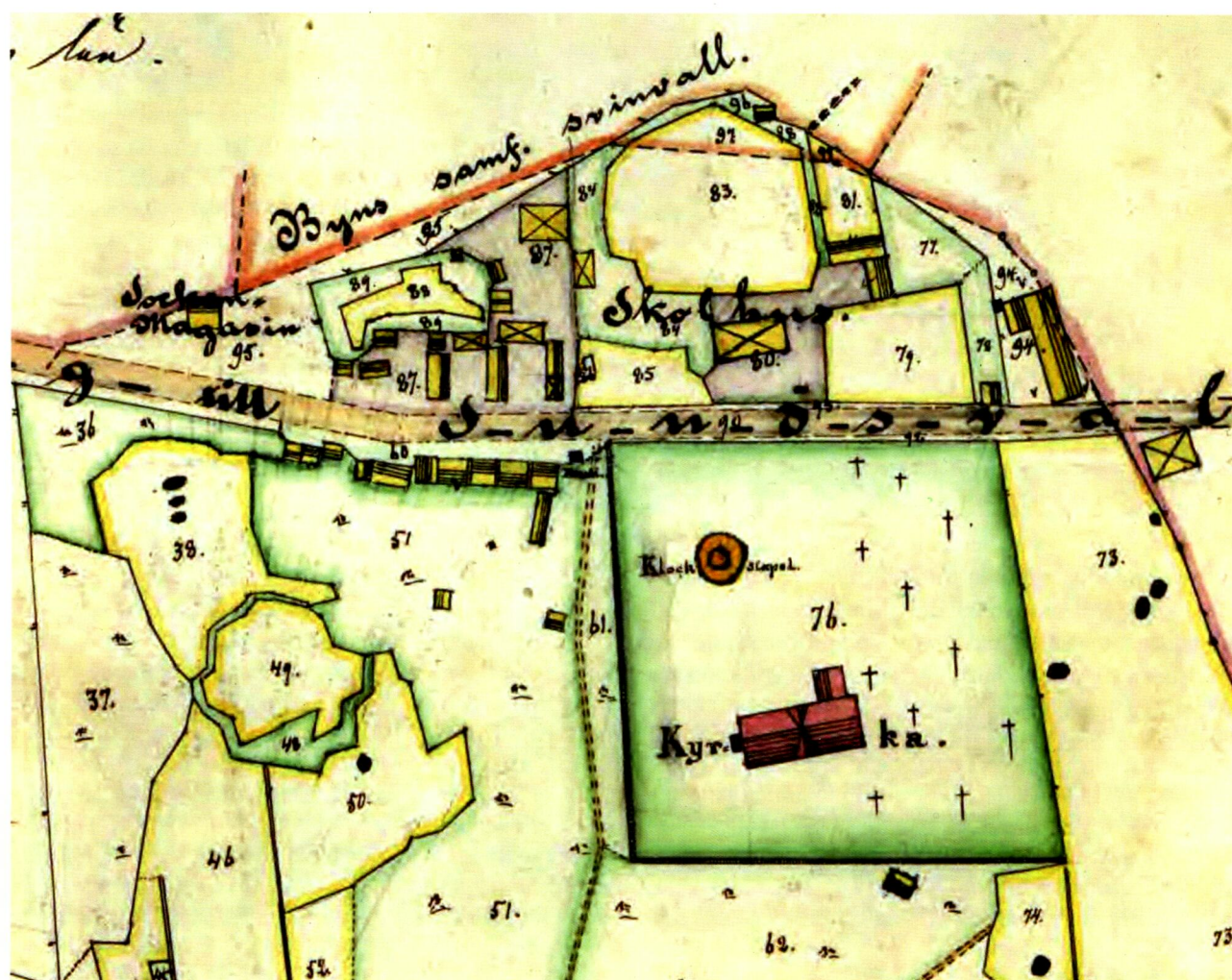

Hembygden

tema: Arkiv & Fiske

INNEHÅLL

LEDAREN	2	DEN GAMLA BILDEN	13
DEN BORTGLÖMDA GRÄNSEN	3	FISKELYCKA.....	14
FÖRSÄLJNINGRESOR	5	ARKIVERING HOS HEMBYGDSFÖRENINGARNA.....	15
SELSÖN/SLABANGÖN OCH HYLAND.....	6	RÅDHUSET 100 ÅR.....	15
TORSÅKERSBYGDENS HBF 75 ÅR	7	RÖDA ÄLGENS RIKE	16
RUDOLF SCHÖTTS ENKAS JERNHANDELS MAGASIN .8		HARRY MOHLUND TILL MINNE.....	17
HISTORIEN I HUS MED HISTORIA	10	FISKET I DET GAMLA TYNDERÖ	18
EN KÄLLA ATT ÖSA UR.....	11	INNAN DIGITALKAMERAN FANNS I VAR MANS ÄGO.22	
LITET OM FISKEREDSKAP I BOUPPTECKNINGAR ...	12	UTFLYKTER FÖR GAMLA OCH UNGA I SÄBRÅ.....	22
		DET HÄNDER.....	24

Ledaren

Detta är det första numret av tidningen med vårt nya namn, Hembygden i Ångermanlands och Medelpads hembygdsförbund. Vår förhoppning i redaktionen är att ni ska känna igen er och fortsätta att uppskatta tidningen. Vi har under det gångna året fått många positiva omdömen till redaktionen.

Förra numrets tema om fiske visade sig resultera i så många spännande artiklar, att vi i redaktionen beslöt, att delar av årets första nummer skulle ta upp samma ämne. Dessutom behandlas temat arkiv och all den kunskap, som finns förvarad där. Vi i hembygdsrörelsen borde ibland ägna mer tid till att vårda våra arkiv och ordna upp dem. Som det nu är, tar den nödvändiga vården av våra byggnader och föremål mer än väl upp vår tid och kraft. Den tid som återstår går åt till midsommarfester och hemvändardagar. Arkiven finns i bästa fall bevarade på ett betryggande sätt och väntar på att sorteras och ordnas.

Just nu är många av våra föreningar upptagna med att fundera kring Hembygdsförbundets och Riksantikvarieämbetets satsning på "Hus med historia". 30 miljoner kronor är avsatta för två års arbetet för rustning av våra hembygds-gårdar, 15 miljoner kronor per år. Pengarna ska bidra dels till att öka gårdarnas attraktivitet i sin bygd men också till att rädda ett omistligt kulturarv. Årets ansökan skulle vara inne redan 31 januari hos länsstyrelsen, men det blir ett nytt ansökningstillfälle nästa år.

Omslagsbilden visar en del av "Karta öfver Inägorna till Borgsjö Sns Pastorats boställs Stomjord i V. Norrlands län upprättad år 1888 af Axel Sandqvist, Storskifteslandtmätare i Kopparbergs län." (Akt Borgsjö 296)

Kartan visar socknens absoluta centrum med kyrkan från 1700-talet, skola och sockenmagasin. Husraden söder om landsvägen till Sundsvall är kyrkstallar.

Borgsjö hembygdsförening planerar att rusta upp sockenmagasinet, som ägs av föreningen.

Titeln "Hus med historia" anknyter till detta numrets tema. Vad vet vi om våra hus och dess historia? Säkert finns mycket mer att berätta än den knapphända beskrivning, som i bästa fall står att läsa på en skylt vid respektive byggnad. Här har vi möjlighet att vända oss till våra arkiv och se vad som vi kan finna där. Vi kan naturligtvis också prata med våra äldre medlemmar i föreningen och skriva ner vad de minns. Läs också Karl-Ingvar Ångströms artikel i detta nummer så hittar ni flera tips.

Med utförliga skyltar på eller vid våra byggnader, så ökar vi attraktionskraften på våra gårdar och gör, att även spontanbesöket när hembygdsgården är stängd, kan ge behållning.

Nästa nummer ska handla om landskapet och hur det har förändrats genom tiden. Som vanligt ser vi fram mot artiklar från er.

Ann Renström
ordförande
Ångermanlands
hembygdsförbund

Margareta Johansson
ordförande
Medelpads
hembygdsförbund

I lantmäteriets arkiv finns många historiska kartor med beskrivningar som förutom att de innehåller mycket information, ofta är vackra. De utgör en skatt för alla som vill forska om en by eller gård! De äldsta kartorna i vårt län är från slutet av 1600-talet. Kartorna ritades för hand med tusch och målades med växtfärger. Numera är de inskanade och kan studeras på nätet. Gå till www.lantmateriet.se och sedan till Historiska kartor.

Hembygden

Redaktör och ansvarig utgivare:
Anders Sällvin
Tel 070-66 21 500 / 060-421 08
anders.sallvin@hotmail.com

Hembygden utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex. till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden. Prenumeration 100,-/år, insättes på BG 5491-5806. Ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.

Lösnummer 30:- kan beställas av
Börje Eriksson: 0612-120 07 / 070-517 67 63

Redaktionskommitté
Ann Renström
ann.renstrom@telia.com
Tel. 0612-214 16
Sunnanåker 301, 873 92 Bollstabruk

Margareta Johansson
margareta.j@vaxtfoto.se
Tel. 060-931 11
Östlönning 1612, 860 40 Indal

Laila Söderström
laila.soderstrom@telia.com
Tel. 0613-331 15
Skallsta 504, 872 98 Noraström

Anders Sällvin
anders.sallvin@hotmail.com
Tel. 060-421 08
Åstön 765, 860 35 Söråker

ISSN 1100-0554

Framsida: Del av "karta öfver Inägorna till Borgsjö Sns Pastorats boställs Stomjord i V. Norrlands län" 1888.

Form & tryck: Princo Sundsvall.

Besök våra hemsidor
www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Nästa nummer
Manusstopp 8 april.
Tema: Landskapet i förvandling

Den bortglömda gränsen mellan landskapen Ångermanland och Västerbotten

Man skulle kunna tro att landskapsgränserna förlorade sin betydelse när det svenska riket 1634 indelades i län. De nya administrativa enheterna hade emellertid inga egna gränser utan definierades utifrån de ingående landskapen. Ju mer makt som lades på landshövdingarna, desto viktigare blev det också att fastställa de geografiska gränserna för deras respektive befogenheter.

Gränsbestämningen

År 1762 inrättade kung Adolf Fredrik en råskillnadsdeputation som en gång för alla skulle klarlägga var gränsen gick mellan Västernorrlands och Västerbottens län, eller mellan landskapen Ångermanland och Västerbotten respektive Åsele lappmark.

Länen hade helt olika åsikter om var gränsen gick. Arbetet inleddes därför med att lantmätare vandrade från den norra änden av Täsjön ned till kusten – 23 mil fågelvägen. Det var ett verkligt pionjärarbete i trakter som tidigare inte varit kartlagda. Därefter överlämnades materialet till Rikens ständer, som efter många turer beslöt att anta den ångermanländska pretentionslinjen i sin helhet. Beslutet fastställdes av Adolf Fredrik den 17 september 1766.

Återstod att märka ut gränsen genom att bygga rösen vid de 16 gräns-

Översiktskartans avsnitt närmast kusten.

På den flata hällen strax söder om Skvalpsjön lyckades vi skrapa fram det kors som högs in 1802 för att markera en av gränsens 16 brytpunkter.

punkter som angavs i beslutet och hugga upp rågator däremellan. Det var ett besvärligt arbete, vilket framgår av protokollen från förrättningarna. Merparten av den 27 mil långa gränslinjen skulle stakas ut i obanad terräng genom trakter där det bara fanns ett fåtal bosättningar och inga som helst vägar. Arbetet leddes av lantmätare från de båda länen, som hade ganska ovilliga ortsbor till hjälp. Den längsta delsträckan var nästan sju mil lång.

Det dröjde ända till 1834 innan gränsen var utmärkt i sin helhet. Vid det laget hade länsindelningen ändrats så att en del av Ångermanland överförts till Västerbottens län. Därefter har gränsen mellan landskapen nästan helt vuxit igen och fallit i glömska.

Allt finns i arkiven

Men allt finns dokumenterat i arkiven. I Riksarkivet i Stockholm finns råskillnadsdeputationens protokoll, kartor och själva riksdagsbeslutet från 1766. Alla äldre kartor som visar hur man dessförinnan uppfattade landskapsgränserna har bevarats i Lantmäteriets centrala arkiv i Gävle och de lokala lantmäterikontoren i

Härnösand och Umeå, men under det gångna året har det flyttats över till Riksarkivet och Landsarkiven. Mycket av det historiska kartmaterialet kan man ta del av på Lantmäteriets hemsida, www.lantmateriet.se. Där finns en utmärkt avdelning för Historiska kartor där man gratis kan titta på kartor och handlingar från landets alla delar – landskap, socknar och byar.

Det var därför till arkiven vi gick när vi sommaren 2004 bestämde oss för att återfinna den gamla gränsen. Vi granskade råskillnadsdeputationens protokoll och studerade bland annat de kartor som lantmätarna ritat inför råskillnadsdeputationens arbete och som visade sig vara av mycket hög kvalitet. Därefter gav vi oss ut i terrängen för att leta upp de gamla bortglömda gränsmärkena. I nästan samtliga fall kunde vi också återfinna dem.

Återfunna gränsmärken

Gränsens sydligaste del ligger idag helt och hållet inom Umeå kommun. Den börjar på Bjännön strax söder om Hörnefors, där ett stort flyttblock vid den gamla strandlinjen från 1766 blev gränsens startpunkt. Stenen återfanns

Längs lappmarksgränsen byggdes ståtliga femstenarör, rösen med fem stenar placerade som prickarna på en tärning. Detta, som står på Vällingberget på gränsen mellan Junsele, Dorotea och Åsele, är det mest välbevarade.

► i snårskogen en bra bit upp från nuvarande strand. Därifrån går gränsen till punkten "gamla fjärdingsstolpen" vid kustlandsvägen mellan Ängersjö och Bäcks by söder om Hörnefors. Fjärdingsstolpen hade varit borta redan när råskillnadsdeputationen sammanträdde på 1760-talet och punkten kan inte lokaliseras exakt. Men strax intill fanns en klipphäll som kallas för Landsråhälla, och den kunde vi hitta.

Från kustlandsvägen fortsätter gränsen till Rävkläppsrå, ett stort och mäktigt röse öster om Ängersjön, som byggdes 1802, troligen av sten från ett bronsåldersröse. Därifrån vidare till Skvalpsjöhälla. Där talade rörläggningsprotokollet om att ett kors hade huggits in i hällen 1802 för att utvisa den exakta brytpunkten. Efter att ha läst protokollet noggrant började vi med fingrarna skrapa bort mossan från en del av hällen och lyckades då, till vår stora förtjusning, finna detta gamla kors som var i mycket gott skick.

Så kom gränspunkterna Hössjöklubben och Trollberget och vidare till Råberget, där landskapsgränsens råmärke sammanfaller med den punkt där Umeå, Vännäs och Nordmalings

kommuner möts och där det därför finns ett stort och vackert röse. De första nio gränsmärken ligger ganska tätt men ovanför Pengsjön vidtog på 1760-talet obebbyggda trakter och där ökar också avstånden mellan gränsmärkena. Från Björnlandsbäck går gränsen över skogen till Norrberget i nuvarande Bjurholms kommun. Landskapsgränsen mellan Ångermanland och Västerbotten slutar sedan på Vitberget på lappmarksgränsen, där ett stort röse byggdes 1828.

Från Vitberget följer lappmarksgränsen gällande länsgräns mellan Västerbotten och Västernorrland åt sydväst till Karpssjökasen strax öster om Ångermanälven. Detta är den längsta delsträckan, nästan sju mil. Området är fortfarande mycket ödsligt. När vi med visst besvär tagit oss upp på Karpssjökasen hittade vi lätt det röse som anlades 1830. Nästa punkt är Vällingberget väster om Ångermanälven, där det står ett mycket vackert röse från 1785. Från Vällingberget fortsätter landskapsgränsen till Yxholmen i Bellvikssjön. Där gör länsgränsen numera en avstickare in i Ångermanland, varför landskapsgrän-

sen på ömse sidor om sjön inte längre är synlig. Det röse som anlades på holmen 1785 finns dock kvar.

Den sista gränspunkten är Steksundsholmen i Tåsjöns översta ände, den punkt där också Jämtlands gräns mot Ångermanland slutar. Holmen var väldigt låg på 1700-talet och stod tidvis under vatten, varför röset inte byggdes där utan vid stranden av Tåsjön. Idag är Tåsjön uppdamad för vattenkraftsändamål och holmen ligger vanligtvis flera meter under vatten. Röset på fastlandet gick dock att återfinna.

Framtiden för en historisk gräns

Landskapet Ångermanland är ett begrepp som kanske är mer levande än Västernorrland. De flesta av oss vill nog känna oss som boende i Ångermanland eller Medelpad. Vi har landskapsblomma, landskapsdjur och landskapsvapen som får oss att känna gemenskap inom just landskapet – inte länet. Därför är det viktigt att landskapsgränsen hålls levande och bevaras. Men hur ska det gå till?

Kunskapen om var gränsen går måste spridas! Ett enkelt sätt vore att sätta upp skyltar efter E4 och andra större vägar för att markera var man passerar en landskapsgräns. Tyvärr motarbetar Vägverket uppsättning av nya skyltar och har begränsat skyltning till kommungräns och länsgräns. Landskapet Lappland är emellertid skyltat efter alla större vägar.

En viktig fråga att arbeta med för Ångermanlands Hembygdsförening framöver!

Staffan Norstedt
Arnäs hembygdsförening

Författaren har tillsammans med sin dotter Gudrun Norstedt skrivit boken "Landskapsgränsen mellan Ångermanland, Västerbotten och Åsele lappmark". Den finns att köpa på bl a Läns museerna i Härnösand resp. Umeå. Se även www.skogsfrun.se

Försäljningsresor

På Nora hembygdsförenings hemsida finns en lång intervju "En fiskarpojke berättar".

Det är fiskaren Ragnar Lundgren som intervjuas i mitten av 1990-talet. Här återges ett kort avsnitt.

När Ragnar var barn, brukade hans pappa förpacka saltströmmingen i träkaggar som han for ner till Härnösand med och sålde på marknaden där, men själv var han inte med på någon sådan resa. Däremot fick han hjälpa till när man for till byarna längs Ångermanälven för att sälja saltströmming, ibland tillsammans med sin pappa men även med sin sex år äldre bror Edvin. - Å då vi la' till vid nå'n brygga, var'e ja' som fick springa omkring å bjuda ut strömmingen. Då komme dom till båten å hämta i hinkar å allt möjligt. Det var alltid så att den yngste fick kuta runt och meddela att strömmingsbåten fanns nere vid bryggan. De äldre satt kvar i båten och vägrade upp den och

tog betalt, för då såldes den direkt från stora kar som man hade ställt ner i båten före avfärden. - Å då låg man ju på nå ställe där de' gick mycke' folk, å då spreds ju ryktet om att nu å' fiskar'n här.

Pappa Olof hade berättat om ett storfiske när han hade dottern Selma till hjälp. - De' va, 1918, å dom tog alltihopa i båt'n å rodde opp över älven å sålde, å de' va' tie tunner ungefär å den va' rimsaltad.' De hade fisken i två stora kar i båten och rodde hela vägen med den tunga lasten. När de kom mot Kramfors, skulle de till en bro där i närheten av brädgården för att sälja strömmingen. - Bruksbron kalla dom den för, å där gick'e mycke folk, å då såg ju dom som passera att de' låg en fiskare där. Innan de kom fram, var det en arbetare som såg dem så han ropade och frågade om de hade strömming. När han fick ett jakande svar, bad han att de skulle lägga till med båten där han stod. - Ja' måste ro in till Bruks-

bron först, svarade Olof. Där samlades så mycket folk kring båten, så de båda fick hålla på att väga upp strömming till klockan var elva på kvällen. Då var de trötta och ville få vila en stund, men de fick ändå ingen ro, för titt som tätt blev de störda av hungriga människor som kom med sina hinkar och baljor för att få köpa strömming. - På morron hadde dom bara två fjärdingar rimsaltad strömming kvar, å då var'e två poliser som gick där och patrullera', så pappa undra om dom inte skulle köpa de' som va' kvar. Poliserna var inte nödbedda utan de köpte vad som fanns och Lundgrens fick fara tillbaka hem. - Å då hadde dom tjäna 1.025 kronor på den resan. Det var ju en förmögenhet på den tiden. De flesta betalade med mynt, så han gjorde ett knyte av pengarna.

Vid ett annat tillfälle skulle de lägga till vid sågen i Strömnäs. - De' va' ju en klappbrygga där. Den bryggan användes när man skulle tvätta kläder, kvinnfolket låg på knä där och klappade tvätten, därav namnet. När de kom fram till bryggan, låg det redan en strömmingsbåt där och det var en fiskare från Nordingrå som hunnit före. - Pappa hadde ju sutte å rodd å va' trött så han va' väl lite arg, å då sa' han; Ja' tro, om ja kom till Helvette, så no' är'e en Noling före me'! Jaa, svara Noling, du ha' no rätt i de.

Det var ju lång väg att färdas, så man hade alltid matsäck med sig. Nedanför Hornöberget finns en vik som kallas för Gröthamna, så där brukade de flesta som var stadd på affärsresa, göra paus och äta litet innan de började ro mot strömmen upp över älven.

Birgitta Wiklund

Strömmingsförsäljning Härnösand 1936. Foto: Läns museets fotoarkiv. Viktor Lundgren.

Selsön/Slabangön och Hyland

I Ångermanälven vid Resele finns en ö som heter Selsön, men som i folkmun på orten kallas Slabangön. Något som hänger samman med självaste Lennart Hyland och som kunnat göra ön riktigt rikskänd! Men av vissa anledningar blev det inte så.

Men låt oss börja från början med Selsön, denna knappt 2 hektar stora grusås i älven. En ö som faktiskt först inte hade någon ägare.

I gamla handlingar från en inlösningsförrättning som pågick åren 1944-1949, beskrivs Selsön som en relativt hög, skogbevuxen grusås i Ångermanälven. Ytan var uppskattad till ungefär 1,5 hektar. Älvstranden på norra sidan mitt för ön tillhörde Översels by medan stranden på södra sidan om ön tillhörde Vignäs by.

Anledningen till förrättningen var att öns nyttjanderättshavare Teresia Olsson hade ansökt om att få inlösa ön. I och med det uppstod plötsligt problem, för någon bestämd ägare till ön var inte känd. Det framgick inte i några lantmäterikartor eller handlingar till vilken by ön hörde. Att redovisning om ön saknades ansågs allmänt bero på att ön varit skogbevuxen och därför saknat värde ur jordbrukssynpunkt.

Början av 1800-talet

Enligt uppgift av sakägarna hade i början av 1800-talet en man som hette Erik Sjölund fått nyttjanderätt till ön och slagit sig ner där. Nyttjanderätten övergick år 1859 till sonen Lars Sjölund och hans hustru Cajsa Magdalena Persdotter. Lars Sjölund hade uppfört ett nytt boningshus på ön. Huset var av timmer under spåntak och indelat i rum och kök. På ön fanns även en förfallen uthusbyggnad samt ett förfallet äldre boningshus.

Gräns mitt på ön

Intill boningshuset och efter en del av södra stranden hade brukarna röjt av en del mark och odlat upp den till åker och äng. Vid besiktning uppskattades den uppodlade arealen till ungefär 1 hektar.

Vid förrättningen 1949 utstakades och markerades en gränslinje över ön.

Sara Sjölund på Selsön med dottern Teresia Olsson, de sista bofasta på ön.

Följden blev alltså att gränsen mellan byarna Översel och Vignäs gick rakt över ön. De två ägolorterna slogs samman till en fastighet som skulle kallas Selsön. Den 8 september 1949 tillerkändes Teresia Olsson rätten att inlösa ön ovanför dämmningsgränsen.

Förste bosättaren

Ovan nämnde Erik Sjölund, som var den förste bosättaren på ön, var född 1792. Hans föräldrar var Erik Ersson och Märta Stefansdotter i Rocksjön. Erik Sjölund gifte sig 1820 i Resele med pigan Katarina Forslund född 1796 i Härnösand, men med anor från Ådalsliden.

Han blev nybyggare i Rocksjön och efter något år bonde och nybyggare i Hermansjö. Så småningom blev han också bonde på Hällås några år, för att till sist hamna på Selsön som den förste bosättaren där omkring 1840.

Hustrun Katarina dog 1848 och Erik 1858 i Sel. Erik och Katarina fick sju barn varav Lars, som blev näste bosättare på ön, var den femte i barnaskaran.

Backstugusittare

Lars Sjölund föddes 1832 i Hermansjö. Han gifte sig 1857 med Kajsa Magdalena Persdotter, piga i Bodvill men född i Vibygerå. Första åren

efter giftermålet verkar de ha varit bosatta som inhyses i Österrå för att sedan bosätta sig på Selsön. Lars titulerades först arbetare och senare backstugusittare. Kajsa Magdalena dog 1901 och Lars 1924 i Översel.

Uppe på Rankarberget i Vignäs har det i gamla tider funnits en gammal slätter som allmänt gick under benämningen "Sjölundsslätten". Därifrån bar Sjölund hö ner till ön. Enligt vad som berättats hade familjen en ko på ön.

Kajsa Magdalena Persdotter hade en dotter och en son före äktenskapet. Sonen dog endast två månader gammal. Tillsammans fick Kajsa Magdalena och Lars åtta barn.

Sista bofasta på ön

Äldsta barnet, dottern Sara Sjölund född 1858 i Översel, blev den som fortsatte att bo på ön. Hon blev den sista bofasta på Selsön, mantalsskriven i Översels by. Det mesta tyder på att hon arbetade som piga på olika gårdar i Resele, åtminstone i unga år.

Hon bodde tillsammans med sina föräldrar och sin dotter på Selsön 1900. När hennes far dog övergick nyttjanderätten av ön till henne. Sara dog 1935 i Översel.

Sara fick dottern Teresia Olsson född 1895 i Resele. Teresia förblev

ogift och flyttade så småningom till Norrbärke, Smedjebacken, där hon dog 1973. Teresia sålde Selsön i början av 1950-talet till konditor Tage Marcusson i Sollefteå.

Slabang med Hyland

1957-1958 sändes underhållningsprogrammet "Slabang" i Sveriges Radio med Lennart Hyland i spetsen. I programmet ingick en tävling som utspelades mellan några förlovade par. Det gällde att genom en svit av frågor ut-

röna vilket par som hade bästa äktenskapstycket. Ett nyförlovat par från Bromma vann och priset var en gratis semestermånad fem år framåt på Selsön. Tage Marcusson hade blivit kontaktad av Radiotjänst som fått ögonen på Selsön och när han fick veta vad saken gällde slog han till för att ge lite reklam åt bygden.

Men här liksom i alla paradiser på jorden fanns det en orm och här var ormen den allmänna opinionen. Upprörda insändare kritiserade ömsom

Radiotjänst och ömsom det nyförlovade paret. Radiotjänst för att de givit priset till ett nyförlovat par och det förlovade paret för att det var omoraliskt att tillbringa semestern tillsammans på en öde ö så länge de bara var förlovade.

Så av detta pris blev intet! Däremot har ön av och till kallats för Slabangön av Reselebor.

Hanna Lindström
Resele hembygdsförening

Torsåkersbygdens Hembygdsförening 75 år

ÅHF:s Börje Eriksson överlämnar förbundets standar till jubilarer i ordf. Ulla Olssons person. Foto: Gun Bengtsson

Söndagen den 2/8 firade Torsåkersbygdens Hembygdsförening 75 år med god mat, mycket musik, en fotoutställning och många nöjda besökare.

Föreningens bildande

På 1930-talet fanns en god grund för hembygdsbevarande verksamhet i Torsåker och en kommitté bildades för att sammankalla intresserade Torsåkersbor.

Kommittéen bestod av agronom Gustaf Åström och kamrer Magnus Stattin, båda från Håla Folkhögskola, samt hemmansägare Nils Bärjman. Dessa tre herrar samt övriga intresserade samlades i Torsåkers kommunalrum den 22 april 1934, och en förening bildades som fick namnet

Torsåkersbygdens Hembygdsförening. Vid mötet anslöt sig fyrtionio personer som medlemmar. Det bildades en interimsstyrelse som kom att bestå av nio personer.

År 1936 fick föreningen som gåva av Torsåkers kommun mottaga gamla byggnader vid vårdhemmet jämte ett härbre, vilket senare uppfördes vid Styresholms fornminnesplats, där föreningen av Torsåkers pastoratskyrkoråd förvärvat dispositionsrätten till ett visst område för en ev. blivande hembygdsgård. I härbret förvarades de gåvor som bygdens intresserade skänkte, summa 173 föremål (år 1936). Källa: Torsåkersbygden nr 1, 1944

Någon hembygdsgård blev emellertid aldrig bygd vid Styresholm, men år 1963 fick föreningen köpa Hämragården, som då ägdes av kyrkan.

Jubileet

Jubileumsdagen firades med mycket musik av lokala förmågor; Ytterlännäs Musikanter med harpa, flöjt och

stämsång, trubaduren och musikläraren Johan Lindström tillsammans med skönsjungande Johanna Öström och flöjtisten Lars Viborg och slutligen folkmusikerna Magdalena och Jörgen Desén på durspel och nyckelharpa.

Musicerandet varvades med att ordf. Ulla Olsson berättade historiken om föreningens bildande och Hämragården, guidning av vårt fina museum samt en fotoutställning vilken speglade vad som hänt i vår hembygd under de gångna 75 åren – viktiga händelser, arbetsmöjligheter, förändringar m.m. Ett dignande lunchbord med bara delikata fiskrätter svarade för att alla skulle bli mätta och belåtna. Föreningen uppvaktades av Ångermanlands Hembygdsförbund genom Börje Eriksson som också överlämnade förbundets standar. Det blev en alltigenom lyckad dag tack vara alla ideellt arbetande medlemmar, ett soligt väder och – inte minst – alla glada besökare.

Ulla Olsson
Torsåkersbygdens
Hembygdsförening

Bordet dignade av fiskrätter i mängder. Foto: Gun Bengtsson

Rudolf Schötts enkas jernhandels magasin

Året är 1886 och platsen Sollefteå. På fotot syns fem bleka barn. Kläderna och porträttet som sådant säger oss att de inte tillhörde de sämst lottade i samhället. På baksidan av bilden står följande:

"Till Mormor och Morfar ett litet minne af de 5 sorgklädda faderlösa barnen som dock hafva en fader i himmelen."

Barnen heter Schött och de har förlorat sin pappa. Längst till vänster står Daniel, med sin åtta år anses han vara vuxen nog att bära kavaj och slips. Blicken och hållningen signalerar tydligt att han har vuxit i kostymen, i dubbel bemärkelse. Storebror Anders, född året innan, behöver inte sträcka på sig för att visa att han är äldst, mittplacementen gör det åt honom. På hans vänstra sida står Laura vars kroppshållning skiljer sig från brödernas. Var det fotografen som sa till henne att lägga huvudet på sned, eller föll det sig naturligt? På stolen sitter fyraåriga Martin som fortfarande är liten nog att bära spetskrage. Han får dela stol med yngsta barnet Ruth, som är född i februari, samma år som fotografiet är taget. På något sätt har fotografen fått det lilla barnet att sitta stilla på stolen, möjligtvis är det Anders som bakom stolen håller i sin lillasyster.

Fotot är en dyster bild och det är svårt att inte undra vilka öden som barnen gick till mötes. Om vi spekulerar utifrån

vad vi vet om deras samtidsförhållanden, borde framtiden inte se allt för ljus ut. De har förlorat den givne familjeförsörjaren och kvar finns en ensamstående fembarnsmor. Det omvända hade dock knappast förbättrat läget. För en ensamstående far hade det varit en omöjlighet att ha omsorg om fem barn. Ett snabbt omgifte kunde lösa situationen, men troligast är att syskonskaran hade blivit splittrad. Lilla Ruts chanser hade varit sämst. Spädbarnsdödligheten bland moderlösa var skyhögt. Barnen kan således skatta sig lyckliga åt att ha sin mor kvar i livet. Men faktum kvarstår, vilka vettiga försörjningsmöjligheter fanns för en änka med fem barn under slutet av 1800-talet i Sollefteå stad?

Här är det möjligt att dra ett streck. Lämna syskonen Schött, med sina dystra framtidsprognoser, åt sitt öde. Låta fördomarna om det förflutna frodas i fred. Men inte utan att kasta en blick i kyrkoböckerna, bara för att se om de överlever, flyttar eller stannar kvar...

I Sollefteå församlings husförhörlängder från 1875-1886 finner vi dem. Fadern, Rudolf Schött står längst upp på sidan, överstruken. I nästa kolumn ser vi hans dödsdatum, den 11 juli 1886. Rudolf är östgöte, 55 år gammal när han dör och har yrkesbeteckningen järnkramhandlare. Där efter står hustruns namn; Lovisa Sofia Östgren, född 1841 i Sala, Västmanland. Vi förstår att makarna gifte sig 1874 och därefter flyttade till Sollefteå. Barnen föddes i rask takt, det kom sex barn inom loppet av sex år. Alla överlevde dock inte, deras förstfödda dotter Selina och senare sonen Oskar dog som spädbarn. Samma år som herr Schött avlider föds sista barnet Ruth, Lovisa är då 45 år gammal.

Om vi fortsätter några år framåt i tiden och tittar i 1890 års folkräkning, vad har då hänt? Har familjen sålt verksamheten och flyttat? Nej, Lovisa Schött finns där, så även barnen, så även järnhandeln. Hushållet har utökats med pigan Lotta och biträdet Eva. Ser vi ytterligare tio år framåt i tiden har hushållet fortsatt att växa, nu finns det två pigor och två kvinnliga järnhandelsbiträden. Lite förvånande är det, dels det faktum att Lovisa Schött har tagit över och utvecklat verksamheten, dels att en järnhandel, som säljer tröskverk och yxor, enbart har kvinnliga anställda.

Från början var makarna Schötts järnhandel inhytt i en låg, grå, gammal envåningsstuga uppe i Bolagsbacken och var en filial till Rothmans järn i Sundsvall, som ägdes av Rudolfs systers man. Affärerna gick dock bra och butiken expanderade. Mycket tyder på att det var fru Schött som var den drivande av de båda makarna. Innanför järnboden startade hon upp ytterligare en affär som sålde tyger, tråd och leksaker, allt under att hon fortsatte att sköta sin mans affär. Handeln var hennes "jordiska kall" och det var hon som var själen i affärsrörelsen, både före och efter sin makes död. Att makarna hade ett jämbördigt förhållande syns på ett foto, taget något år efter bröllopet. De båda sitter ned, lutandes sina armbågar mot ett bord. Rudolf har en uppslagen bok framför sig på bordet och blicken svävar ut från bilden. Lovisa däremot tittar rakt in i kameran.

Rudolf och Lovisa Schött

Efter några år var järnhandeln så pass etablerad att herr och fru Schött vågade bli egna företagare. Rörelsen fick naturligtvis namnet Rudolf Schötts järnhandel. Makarna satsade stort. Nu räckte inte utrymmet i den lilla envåningsstugan till, istället byggde de ett nytt hus centralt på Storgatan, alldeles nedanför järnvägen. Det Schöttska huset blev klart år 1886, samma år som fotot på barnen är taget, det vill säga det år som Rudolf Schött dog. Hans död måste ha kommit hastigt, i dödsboken står det att han avled av hjärtförslamning. Helt plötsligt stod fru Schött ensam med fem barn, ett nybyggt hus och en egen järnhandel. Chocken verkar dock inte ha förslamat hennes handlingskraft, snarare tvärtom. Inom en snar framtid fogades det ena affärsannexet till det andra. Förutom själva järnboden tillkom en manufakturaffär, en leksaksaffär och slutligen en bosättningsaffär. Först när det inte längre var möjligt att bygga ut fick fru Schött hejda sin framfart.

Det Schöttska huset var en ståtlig träbyggnad, med inte mindre än 23 stora fönster vända mot gatan. Fru Schött förstod också att utnyttja både fönster och det centrala läget. Hon blev den första i Sollefteå som tillämpade juls skyltning, eller julexpositioner som det då kallades. Inte minst barnen i Sollefteå var förtjusta i att gå till "Tant Schött" och titta på alla de granna julsaker som hon skrivit efter.

Det Schöttska huset, byggt 1885-1886, på Storgatan 48. Huset brann 1977 och idag ligger Ica-Trollet och Systembolagets byggnad där.

Att hon var en affärskvinna ut i fingerspetsarna märktes inte minst i en diskussion om brännvinsmagasin. Många ifrågasatte dess rätt till existens, medan fru Schött var realistisk nog att inse att brännvin skulle säljas i vilket fall som helst, därför var det bättre att låta det vara kvar och låta de välbehörliga inkomsterna komma samhället till gagn.

En annan av fru Schötts egenheter var att hon anställde endast kvinnliga biträden, som hon ingöt i den speciella kombinationen av "fromhet och redlig företagsamhet". För dessa kvinnor måste hon ha framstått som en förebild, någon som visade att det fanns andra vägar att gå. På ett av de foton som finns bevarade får vi det hela bekräftat.

Fru Lovisa Schött med personal utanför järnhandeln

Där står fru Schött och hennes personal uppradade framför en byggnad prydd med butiksnamnet RUDOLF SCHÖTT'S ENKAS JERNHANDELS MAGASIN. Sammanlagt är det tio kvinnor, några barn och en ung man i studentmössa. Kortet är suddigt och det är svårt att se några ansikten. Troligtvis är den unge mannen Anders, äldste sonen som vid det här laget har börjat läsa.

► Lovisa Schöotts livsöde är fascinerande. Att kombinera föräldraskapet med rollen som egen företagare kan inte ha varit lätt och gav upphov till kommentarer. En bekant till fru Schött har skrivit att omgivningen "tyckte sig se en viss planlöshet i uppfostringen av barnen; det blev nog mera av klemmande moderskärlek, har man sagt, än av den aga och det allvar, som också behövas". En sådan barnuppfostran talar dock för att Lovisa Schött var före sin tid i flera bemärkelser.

Livet fortsatte alltså över förväntan för familjen Schött. Likväl var det ingen av barnen som tog över affärsverksamheten, kanske hade fru Schött andra planer för sina barn då alla fick läsa vidare, inklusive döttrarna.

Stina Bohman, doktorand i historia vid Uppsala universitet. Hon skriver f.n. på en avhandling om spädbarnsvård och spädbarnsdödlighet i Ådalen under 1800-talet. Hon kommer från Överlänns.

Essän utgår från de källor som finns tillgängliga på SVAR, Riksarkivet (www.svar.ra.se). Exempelvis finns Sollefteå kyrkoarkiv avskannat från mitten av 1700-talet fram till sekelskiftet 1900. Det finns även en bild databas med ett stort antal bilder från Sollefteå med omnejd. Om någon vill läsa mer om fru Schött har Erik Modin skrivit om henne i Från Ådalar och fjäll 1930.

Historien i Hus med historia

Vi är många som tycker om TV-programmet Antikrundan. Ni har väl lagt märke till att de föremål som har en historia är mycket värdefullare än de som är anonyma. Detta gäller i ännu högre grad för byggnader. Ett hus som bara består av gammalt timmer är av mindre värde än ett med en identitet och en själ! I det pågående utvecklingsprojektet Hus med historia är det viktigt med just HISTORIA.

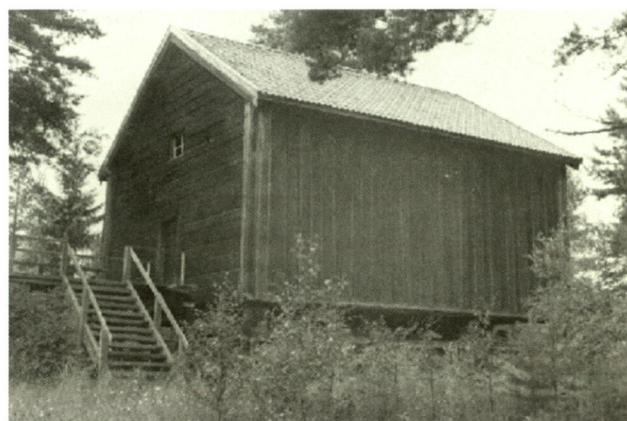
Vi i Borgsjö hembygdsförening har i årsskriften Borgsjöbygden en serie om gamla byggnader på hembygdsgården och på andra platser. Och då tar vi reda på personhistorien för byggnaden samt vad denna har använts till. Så här brukar vi göra:

- Intervjua tidigare styrelseledamöter och äldre med lokalkunskap
- Plocka fram avtal och styrelseprotokoll
- Lokalisera äldre byggnadsläge, på äldsta ekonomiska kartan
- Kolla i Sveriges befolkning från 1940-talet
- Efterforska äldre fotografier

Ni har säkert kontakt med någon lokal släktforskare som kan hjälpa till med att ta fram persondata om dem som bott i huset. Det finns bra databaser där man snabbt kan forska för 1880, 1890 och 1900.

En källa som vi brukar använda är gamla lantmäterikartor. Det är numera enkelt att forska i dessa eftersom Lantmäteriet har lagt ut historiska kartor på sin hemsida www.lantmateriet.se. Särskilt intressant är det om huset har flyttats vid lagaskiftet då det brukar finnas en beskrivning av byggnaden i lantmäteriprotokollet.

För Borgsjö hembygdsförening kommer det att bli enkelt att ta fram byggnadshistorien för de objekt som man söker pengar för. Vi har nämligen ett sockenmagasin som nu används för utställningar och hantverksförsäljning.

Borgsjö sockenmagasin ägs av hembygdsföreningen och används för utställningar och hantverksförsäljning. Det är ett bra exempel på att ett hus kan ha en intressant historia.

Magasinet har en intressant historia från 1700-talet och fram till våra dagar. Det var dåtidens bankverksamhet som betydde mycket vid missväxt.

Det är knappast möjligt att finansiera efterforskningsarna genom projektet Hus med historia. Men kostnaderna bör kunna tas med i kalkylen som medfinansiering genom ideellt arbete.

Det räcker naturligtvis inte att bara ta fram historien om husen. Det gäller att informera genom utförliga skyltar och infofoldrar. Länsmuseet Murberget har erfarenheter av hur man kan skylta för några hundralappar.

Hembygdsförbundens samarbetskommitté kommer antagligen att ordna en kurs om hur man tar fram personhistoria och annan historia omkring hus.

*Karl-Ingvar Ångström, Borgsjö hbf
Foto: Sundsvallsminnen.*

En källa att ösa ur...

<http://www.kulturavvasternorrland.se>

Klicka på valfri socken och hitta fotografier, litteratur, kartor och sockenhistorik. Genom att välja en socken på länskartan för Västernorrland kommer du åt många länkar till digitaliserat kulturvarvsmaterial rörande just din socken!

Och vill du veta hur man bäst förvarar fotografiskt material, vad PuL (personuppgiftslagen) säger eller hur man hanterar ömtåliga föremål så hittar du även detta i portalen. Letar du efter en hembygdsgränd eller ett fiskeläge? Välkommen in!

Sedan några år tillbaka driver och utvecklar Landsarkivet i Härnösand, Länsbiblioteket Västernorrland och Länsmuseet Västernorrland, Murberget webbportalen Kulturav Västernorrland. De senaste åren har vi haft stöd från utvecklingsprojektet KMM, Knowledge Management Systems in Museums och den statliga Access-satsningen. Fokus har varit att förbättra sökmöjligheterna. Nästa utmaning vi har framför oss är att marknadsföra portalen ordentligt.

I portalen finns i skrivande stund över 200 länkar till digitaliserat kulturvarvsmaterial med anknytning till Medelpad och Ångermanland. Länkarna går till webbplatser och databaser, producerade av såväl institutioner som enskilda.

I portalen finns information om länets ABM-sektor, det vill säga arkiv, bibliotek och museer, samt hembygdsgränder och kulturmiljöer; framförallt de industrihistoriska. Den samlade rubriken för denna information är "Kulturav".

Vi har också en avdelning där vi publicerar råd och tips om framförallt digitalisering av kulturhistoriskt material, samt förvaring och hantering av detta. Detta finner man under "Tips och råd". I portalen håller vi också på att bygga upp en avdelning som just nu har namnet "Artiklar". Tanken är att vi här ska kunna lägga ut artiklar och uppsatser, oavsett om de är publicerade av någon institution eller skrivna av enskilda forskare. Det är bara att höra av sig!

För närvarande håller vi på att tillgängliggöra ett intressant arkiv från Landsarkivet i Härnösand, arkivet efter gårdfarihandlare Oscar Fredrik Holmberg. Ett syfte är att tillhandahålla ett spännande arkivmaterial, ett annat att utveckla möjligheten att söka i en kalenderfunktion. Materialet hittar ni under rubriken "Gårdfarihandlaren".

Under åren har vi grunnat en hel del över sökvägar in i materialet. Förutom att söka via ämnesord (standardiserade), så kan man söka genom fritextsökning. Den kanske mest uppskattade sökvägen idag är den via en länskarta, vi kallar den "kartsök". Kartsök betyder i detta fall att man kan söka digitaliserat material genom att klicka på valfri socken på länskartan. Om man t ex klickar på Stöde får man upp alla samlad information om Stöde som finns i portalen. I skrivande stund finns nära 20 länkar med anknytning till Stöde socken.

Arbetet med portalen får bra skjuts av dialog med dem som använder sig av portalen. Vi vill ha en dialog kring vad som kan förbättras, vi vill att de tips och råd vi ger verkligen ska vara till vägledning, vi behöver få in tips på länkar och vi tar tacksamt emot kommentarer. Vi ingår också i ett nationellt "portalnätverk" där vi samlas och diskuterar både teknik, funktioner och innehåll.

Syftet med portalen Kulturav Västernorrland är sammanfattningsvis att den ska

- fungera som en portal mot historiska miljöer, aktörer och material för forskare, skola och en intresserad allmänhet
- verka för standardisering, överförbarhet och kvalitet på kulturhistoriskt material
- vara pådrivande i bevarandet av det västernorrländska kulturavvet
- sprida kännedom om länets intressanta kulturhistoria

Vill ni veta mer?
Kontakta oss per e-post på
info@kulturavvasternorrland.se

Det går också bra att komma i kontakt med oss
ABM Resurs
Länsmuseet Västernorrland,
Murberget
Box 34, 871 21 Härnösand
Tel: 0611-886 59
Fax: 0611-187 30

Webbplats: <http://abm.murberget.se>

Märta Molin

Litet om fiskeredskap i bouppteckningar från år 1738 till 1846 i Nora, Skogs, Boteå, Överlänäs och Styrnäs socknar

Gamla bouppteckningar har för mig varit en källa till stor upptäckarglädje och varma känslor för mina anor. Bouppteckningarna ger en förståelse och insikt i deras liv, om man läser mellan raderna. Jag har kunnat föreställa mig hur hemmanet eller båtsmanstorpet såg ut i och med att byggnaderna räknas upp, hur anorna var klädda – en torparhustru kunde faktiskt ha mer kläder uppräknade i bouppteckningen än en bondhustru. Hade de böcker, förutom psalmboken? I lyckliga fall har jag också kunnat se hur särskilda föremål gått i arv.

Jag har tittat på om det finns fiskeredskap upptagna i de bouppteckningar som jag hittat efter mina anor i ovan nämnda socknar. Man kan se skillnaden i redskapsutrustningen efter den geografiska läget. I Nora är det strömmingsskötur som dominerar, i älvsöcknarna enbart lax- och siknotar.

Anm: I redogörelsen här nedan skriver jag mestadels bou i st.f. bouppteckning. Det är heller inte i alla bouppteckningar, som 'sjöredskap' är en egen rubrik. Ibland står det lilla av sjöredskapen bland 'Diverse'.

NORA socken

Där finns sjöredskap i bouppteckningar efter avlidna i Bölen, Björås, Salom och Rossvik.

I **Bölen** kan jag följa 4 generationers bouppteckningar. Bölen ligger – kan man säga – mitt emellan Storsjön, som Nora och Skog delar, och Korssjön i Nora. En liten tjärn, Bölestjärn, ligger nära byn. Bonden Olof Olofsson på Bölen nr 1 om 10 seland gör **1738** bou efter sin hustru Margareta Johansdotter. Sjöredskap: 6 st skötur, 11 st skötlinor och 14 famnar not med en helt ny kil¹.

År **1782** upprättar sonen Nils Olofsson på Bölen nr 1 bou efter sin avlidna hustru Margareta Nilsdotter. Sjöredskap: 8 skötur, 12 bättre och sämre linor, 2 siknät, ett båtsegel av blaggarnsväv om 4 våder och en ekstock.

Bonden Olof Nilsson på Bölen nr 1 om 4 o. 5/8 seland och hans hustru Magdalena Jonsdotter upprättar en **bodelning år 1815**. Enligt den syns hemmanet vara burget och stabilt.

Sjöredskap: 7 strömmingsskötur, 3 strömmingsskötur tas upp i en klump, anges vara gamla, 7 bättre och sämre linor, 1/2 fisknot, 3 fisknät, 6 fiskkassar, 2 ryssjor, en ekstock och en långrev.

Bouppteckningen efter Nils Olofsson Bölen, som fick sin del vid föräldrarnas bodelning, är en ledsam läsning. Nils var gift två gånger och bou efter första hustru var inte så dålig. När Olof dör **1835** efterlämnar han hustru

nr två i fattigdomen och Nils har gått från att vara torpare till inhysesman, och bou är därefter. Sjöredskap: Diverse sjöredskap m.m., en halv del i en fisknot med tågor, 6 fisknät av div. sorter, 3 ryssjor, 2 fiskkassar, 2 par kator [osäker läsning].

Byn **Björås** har ungefär samma belägenhet som Bölen mellan de två sjöarna. Nils Johansson på Björås nr 3 om 9 seland, upprättar **1757** bou. efter sin avlidna hustru, Brita Olofsdotter. Hon är dotter till Olof Olofsson och Margareta Johansdotter i Bölen, så något av sjöredskapen bör ha funnits på Bölen nr 1. Sjöredskap: 6 skötur; nr 7 utgammalt och sköt nr 8 alldeles utgammalt och värdelöst, 18 famnar skötsträng, skötlinor nr 1 till 10, skötlinor nr 11 värdelös, en gammal halvdel i en skötbåt, en halvdel i ett båtsegel, något nött, ett par masttåg till båt, en halv båtvad i Storön, en halv sjöbod i Storön, en gammal not med kil, 13 famnar obod [osäker läsning] nynnott; en halv ny kil, 40 famnar nottåg, 3 notar, en gammal utnött notbåt.

Bou. upprättas **1811** efter deras son Johan Nilsson; Björås nr 3, 9 seland. Sjöredskap: 13 skötur, 10 skötlinor, 15 1/2 aln ny skötsträng, 11 alnar ny not, en fisknot, 48 famnar nottåg, 4 fisknät.

1792 upprättar Per Olofsson i **Rossvik** bou efter Barbro Göransdotter. Dottern Catarina i Barbro's första gifte med Jöran Olofsson i Rossvik, gifte sig med ovan nämnde Johan Nilsson i Björås. Efter Barbro finns av Sjöredskap: 6 skötur; 6 linor; en gammal fisknot, en gammal skötbåt, en notbåt.

Sockenskomakaren och torparen Per Månsson **Björås** upprättar bou **1846** efter hustrun Märta Jonsdotter. Sjöredskap: ett gädddrag med rev och flera st gäddkrokar, 2 fiskryssjor, 2 fiskkassar, en ekstock.

På **Salom** nr 3, 10 3/4 seland har vi bonden och kyrkvärden Jon Andersson som **1782** upprättar bou efter hustrun Märta Pärsson, död 1781. Sjöredskap: 6 skötur som värderas efter sitt tillverkningsår: 1777, 1776 1 rdr 24 sk, 1774 1 rdr 16 sk, 1764, 1768, 1766 1 rdr 4 sk, två skötur från 1761 värderas till 32 sk vardera, ett gammalt sköt till 1 sk, en fisknot om 28 famnar, en ny skötbåt, en gammal notbåt, ett båtsegel, en mast med tåg, ett gädddrag.

SKOGS socken

Häradsdomaren Jon Jonsson på **Fantskog**, 13 seland var tydligen inte mycket för fisket: Det som tas upp av sjöredskap i hans bou. **1786** är: en siknot, 3 gamla ryssjor.

ÖVERLÄNNÄS socken

Bodelning 1789 mellan bonden Hans Abrahamsson och hustrun Catharina Månsdotter i **Lännäs** 10 3/8 seland. Sjöredskap: 4 siknotstycken, – [oläslig siffra] famnar stycket, 3 laxnotstycken om 4, – [oläslig siffra] och 8 famnar värderades efter överenskommelse till 6 rdr.

Skattebonden och sonen Abraham Hansson, **Lännäs** nr 4 10 3/8 seland, bou **1820**

Sjöredskap: 20 famnar 2 års gammal siknot
Dottern Catarina Abrahamsdotters död 1840, bou **1841**, gift i **Lännäs** 10 2/3 seland.

Sjöredskap: 3 famnar laxnot bättre 6 rdr, 5 famnar laxnot sämre 3 rdr, 5 famnar siknot bättre 6 rdr 16 sk, 5 famnar

siknot sämre 4 rdr, 5 famnar siknot sämst 2 rdr, 1/8 i en gammal båt 32 sk

BOTEÅ socken

Torparen Per Mattsson i **Macked** bou **1839**. Sjöredskap: en skötbåt, en ekstock,

Hustrun Sara Nilsdotter bou **1846**. Sjöredskap: en gammal storbåt, en söndrig ekstock, en gammal not om 10 famnar, varav halva noten utgammal.

Bonden Matts Persson i **Grillom** nr 5, 8 1/2 seland, bou **1801**. Han har utestående fordringar av Sjöredskap: 4 famnar ett års dragen siknot, 5 st 2 års dragen siknot, halv del i en gammal båt: men är skyldig för siknotgarn

STYRNÄS socken

Bou **1779** efter Måns Rafwalsson på **Styrnäs** nr 1, 10 1/4 seland. Sjöredskap: en skötbåt, gammal 1 rdr, 8 famnar årsdragen laxnot 40 sk, 8 famnar 2 års dragen laxnot 20 sk, 8 famnar 3 års dragen laxnot 8 sk, ett gammalt segel.

Bonden sedermera torparen Hans Jonsson **Styrnäs-gården** upprättar bou **1801** efter hustrun Lisa Olofsdotter. Sjöredskap: ett gammalt laxnotstycke 12 rdr.

Källor: bouppteckningar,

"Arbete och redskap" (Bringéus 1983).

"Släktforskarens uppslagsbok" (Lunsjö 1996)

Gunilla Bergwall, Nora hembygdsförening
Illustrationer Margareta Grafström

Den gamla bilden

En bild från den tid då det fanns glada grisar. Flickan som hälsar på grisen heter Ann-Marie Henriksson, dotter till Elna och Manne Henriksson. Föräldrarna hade café och pappershandel i Indal. Hos dem var även posten inhyst. Ur Indals hembygdsförenings arkiv

¹ Notar indelas i raka notar och notar med kil. Kilnotarna har i mittpartiet en särskilt tillsatt påse, kilen, som på vissa varianter kan öppnas i spetsen när fångsten skall tömmas ("Arbete och redskap" Bringéus 1983)

Fiskelycka

I tidskriften Sollefteå magasin ser jag en stolt och lycklig man som visar upp en stor lax han nyss dragit upp ur Ångermanälven.

Tankarna går direkt tillbaka 50 år.

Vi, min man och jag, hade kommit söderifrån upp till Sollefteå, unga och nygifta, nyfikna på vår nya bostadsort. Det var ju bara att ta för sig av den vidunderligt vackra naturen. Var sin cykel ägde vi och utflykter blev våra nöjen sommartid.

Målet var nästan alltid att prova fiskelyckan i Ångermanälven och biflödet Faxälven. Faxälvens vatten flöt vilt och skummande förbi Hjälta och Flo och förenade sig med Ångermanälvens mera lugna vatten vid Österås.

Och där, just där tillbringade vi många ljusa sommarnätter, jag minns det skummande vattnet, jag minns

"Axa" Andersson, stolt fiskare. 1942.

fiskarnas iver, blommorna som nöjde sig med den magra jorden mellan stenaren, jag minns kaffe-elden och den tysta gemenskapen.

Det var i början av fyrtioalet. Ute i Europa hade folk annat att tänka på och förfasa sig över. Vi hade anat kanonernas muller, sett aktiviteter på Sollefteås båda regementen, sänt våra mannar hit och dit som gränsvakter och tagit emot Finlands hungriga barn i våra hem.

Vi, min man och jag, hade flyttat från en plats där våra svenska män som frivilliga anmält sig till finska kriget mot Ryssland, nu utspisades av lottorna på sin väg upp mot finska gränsen. De vällde ut ur tågets lastfinkor mer eller mindre nyktra, kivade och skämtade med traktens flickor som kommit till stationen. Det var sorgligt att se dem.

Civilbefolkningen berördes inte mycket av det nya, ovana kriget. Vi tilldelades så kallade personkort med vars hjälp vi fick små kuponger att skaffa oss mat för. Det mesta var ransonerat; mat, tvättmedel, kläder, skor, tobak. Bensin var en bristvara men så kom gengasen, vars aggregat hängde bakpå bilarna som en svulst. Som sagt det mesta var ransonerat – utom fisk.

Sommaren 1942 hyrde vår familj en torparstuga i Flo, Knösen hett den, och marken gick ner mot Faxälvens strand. Förutom vissa strandhugg fanns möjligheter till mera spännande fiske. Söder om byn fanns en orädd man med

forsbåt, Karl Eliasson hette han, och när han gav sig ut i forsens virvlar med min man och spö på bakbrädan, gick jag på stranden med knäppta händer, gode Gud var barmhärtig!

En dag i juli månad hände det, min man och vännen roddaren tog en dust med forsens. Jag var van och mindre rädd nu och stannade hemma i stugan. Efter någon timme kommer de upp för backen. Den ene bär ryggsäck och spöet med den förvirrda rullen, den andre fångsten.

Du milde tid! Finns det så stora laxar?!

Sedan de berättat om hur det gick till blev det vägning och fotografering. Den lilla amatörvågen räckte inte till. Det blev gissning och värdering och så bestämdes att fisken skulle säljas. Ty den hade vi rakt inte råd att äta upp.

I Sollefteå fanns den matvarubutik efter Storgatan. Kontantaffären hette den och de både och köpte och sålde fisk. Eftersom fisk ej var kupongbelagd var den dyr. Partipriset var 9,75 kr/kg och fisken betalades med samma summa som min man fick på sitt arbete på Nya Norrland för två veckor. Roddaren fick också en extra veckolön. Inte äter man upp sånt och i det välsignade vattnet gick ju flera fiskar.

*Gerda Andersson,
hon var gift med Axel "Axa" Andersson,
legendarisk chefredaktör
på Nya Norrland.*

Arkivering hos hembygdsföreningarna

De allra flesta hembygdsföreningarna har samlat på sig arkivmaterial. Det kan vara bouppteckningar, köpekontrakt och andra gårdshandlingar. Det är ofta mycket värdefullt material eftersom det finns stora luckor i de publika arkiven.

Förutsättningarna för att ordna hembygdsarkiv varierar. De föreningar som inte kan ordna godtagbara arkivlokaler bör lämna sina arkiv till Föreningsarkivet. Där kan man också få råd om hur man arkiverar.

I hembygdsarkivet kan det finnas

- gårdshandlingar
- fotografier
- ljudinspelningar
- digitalt material

För att inte gårdshandlingar ska komma bort vid storstädningar vid generationsskiftet bör de som har sådant material redan nu skänka handlingarna till hembygdsarkivet. Men kolla först att Din förening har resurser att ta emot. Du kan kanske hjälpa till på något sätt!?

Det är ganska mycket arbete att ordna upp ett hembygdsarkiv. Jag gissar att många hembygdsföreningar har dåligt samvete för sina arkiv. Det skulle behövas något projekt som skulle hjälpa föreningarna att gratis ordna upp och helst skanna av handlingarna. Jag rekommenderar samarbete med någon intresserad släktforskarer. De kan läsa den gamla skrivstilen!

Syrafria arkivkartonger kan köpas hos Föreningsarkivet. Arkivtjänster kan också köpas av Mittsverige papperskonservering i Ånge. Det är ett par av dem som jobbade på Lantmäteriets kartvårdscentral (Margareta Byström och Elisabet Sundberg) som fortsatt på enskild konsultbasis.

Lika viktigt som att ta tillvara arkivmaterial är att vidarebefordra material som hör till andra arkiv. Kommunalt material kan ha funnits hos förtroendemännen ute i gårdarna och har sedan hamnat hos hembygdsföreningen. Sådant material bör överlämnas till kommunarkivet. Också t ex länsmanshandlingar kan ha kommit till hembygdsföreningen och de bör lämnas till landsarkivet där det eljest finns en lucka.

Byarkiv (bykistor)

I Ånge kommun har kommunen genomfört ett projekt för att tillgängliggöra och bevara byarkiv, bykistor. Innehållet i nästan alla bykistor i kommunen har skannats av och sedan

Tingshuset på Borgsjö hembygds gård. I källaren till höger finns hembygdsarkivet med betongvalv och ståldörr som har byggts enligt gällande arkivkrav.

Foto: författaren.

deponerats i kommunarkivet. Jag tycker att sådant material inte bör arkiveras hos hembygdsföreningen, främst eftersom det har publik karaktär. Och avståndet till landsarkivet bedömdes vara för stort för att materialet skulle arkiveras där. (Det finns dock hårddiskar med alla byarkiven där.)

Borgsjö hembygdsförening har börjat ge ut byskivor med bl a de skannade handlingarna. Skivorna har redigerats så att de blir tillgängliga, via register och enkla datafiler (pdf).

På annat ställe i detta nummer av HembYgden inbjuds till ett bykistseminarium i Gudmundrå hembygds gård den 6 mars.

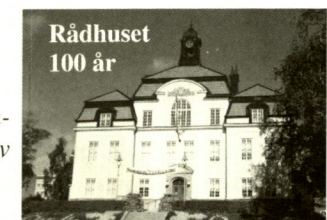
Digitalt arkiv

Inom hembygdsförbunden finns det en IT-grupp (tidigare Registreringskommittén) som bl a hjälper hembygdsföreningarna att skanna, registrera och arkivera fotografier. På senare år har IT-gruppen också hjälpt till med att digitalisera och bevara gamla ljudinspelningar. Ett stort problem med att bevara digitalt material är hur det ska fungera på lång sikt. Läns museet har lovat att hjälpa till med att långsiktigt bevara material hos föreningarna.

*Karl-Ingvar Ångström
arkivansvarig i Borgsjö hbf*

Rådhuset i Örnsköldsvik 100 år

En rikt illustrerad skrift i trevligt utförande har utgivits av Johan Ödberg-sällskapet, Örnsköldsviks hembygdsförening, i samband med stadens rådhus 100-årsfirande. Det är en historiebok i lätt sam tappning. Stadens styrande och många andra personer passerar revy, historia och historier blandas. Rådhuset 100 år är ett viktigt komplement till den tidigare utgivna Örnsköldsviks historia.

*Författare Karl Eric Axen-
ström. Boken kan beställas av
Göte Nordmar,
070-308 50 31. Pris 80 kr.*

HEMBYGDSPÖRSÄKRINGEN

Sveriges Hembygdsförbund

OLYCKSFALLSFÖRSÄKRINGEN

En olycksfallsförsäkring ingår i grundförsäkringen. För att omfattas av grundförsäkringen måste föreningen vara medlem i Sveriges Hembygdsförbund. Medlemskapet tecknas genom respektive regionalt hembygdsförbund.

Olycksfallsförsäkringen omfattar alla som utför ett uppdrag åt föreningen och gör det ideellt. Försäkringen gäller också till och från uppdraget.

Olycksfallsförsäkringen omfattar också besökare på föreningens egna arrangemang. Den gäller däremot inte till och från arrangemanget.

Är föreningen bara hyresvärd och någon annan privatperson eller förening hyrt hembygdsgården gäller inte olycksfallsförsäkringen om någon blir skadad. I dessa fall kan ansvarsförsäkringen bli aktuell om

skadan orsakats av föreningens församlighet och föreningen bedöms enligt skadeståndslagen vara vållande till skadan.

Olycksfallsförsäkringen gäller för läke-, tandskade- och resekostnader samt invaliditet och dödsfall.

Förlorad arbetsförtjänst ersätts inte. Läkarevård måste sökas i samband med olycksfallet.

Motsvarande försäkring kan tecknas för anställda som arbetar högst 16 timmar per vecka. Premien är 100 kr per person och år.

Arbetar personen 17 timmar eller mer per vecka tecknas försäkring hos IDEA/FORA.

Har ni frågor kontakta försäkringskansliet!

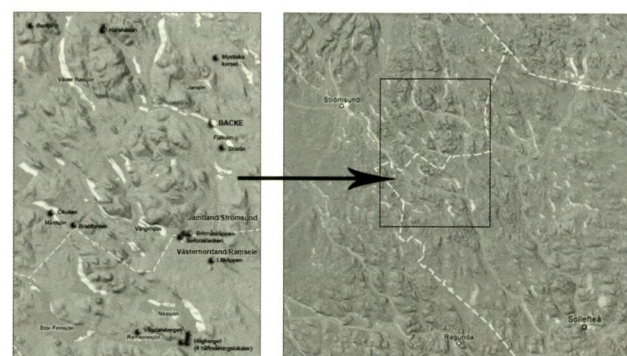
Hembygdsförsäkringen, Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygdsförsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

Röda älgens rike

I nordvästra Ångermanland finns ett alldeles unikt arkiv som är flera tusen år gammalt. Jag talar då om hällmålningar, bilder av älgar, människor och symboler målade på berg och block för cirka 6000 år sedan. Och vad har det då med arkiv att göra? Vi börjar från början...

Rödockrarummet

Området i nordvästra Ångermanland som kallas Rödockrarummet är unikt i sitt slag. Nämforsen med sina 2300 ristningar känner nog de flesta till, men mindre bekant är att i omlandet har inte mindre än femton platser med hällmålningar upptäckts mellan 1996 och 2006. Detta inom en begränsad yta på ca 3 x 2 mil inom kommunerna Sollefteå och Strömsund. Ingenstans på hela taigan, från Berings sund till atlantiska kusten i Norge, finns så många hällmålningar inom en så begränsad yta. Men fler än dessa femton finns därute, och bara väntar på att återupptäckas efter att ha vilat i mångtusenårig glömska.

Karta över Rödockrarummet, markeringarna är hällmålningplatser

Den röda färgen

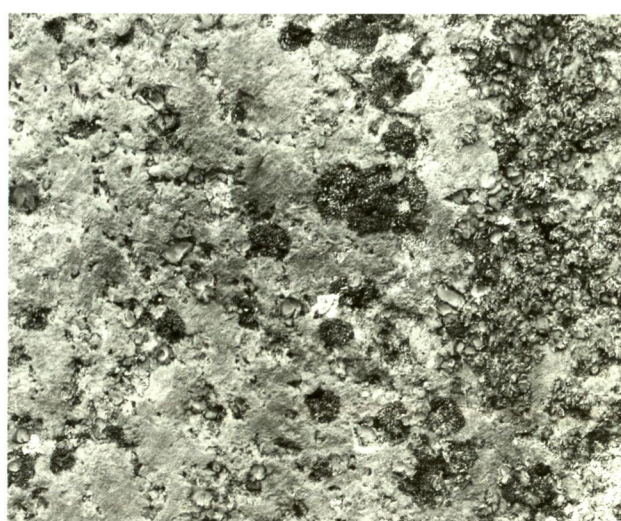
Hällkonst innefattar hällristningar och målningar. Ristningarna är knackade eller slipade i släta berghällar. Man vet inte om de varit ifyllda med färg, men i dag är många ristningar imålade med röd färg för att vi ska se dem bättre. Hällmålningar är inte ristade, de är målade med rödockra direkt på bergväggar eller block, oftast med överhäng, vilket skyddar dem. Färgen framställs av järnoxid som man ofta finner invid kalkkällor eller myrar. Den röda leran torkas och rostar över eld, och det finmalda pulvret blandas sedan med ett bindemedel, t. ex. fett, ägg eller urin.

Under årtusenden har sedan färgen reagerat med berget, och många gånger täcks målningarna av en tunn hinna med kiselavlagringar som hjälpt till att bevara färgen. Även om färgen sitter "som berg" har berget i sig vittrat, så i dag är det ofta svårt att urskilja motiven. Det vi ser är röda fläckar, och ett tränat öga kan även urskilja konturerna framförallt av älgarnas öron och framparti. Men med

Hällristningar vid Nämforsen

datorns hjälp kan man manipulera foton av hällmålningarna, så att älgarna träder fram.

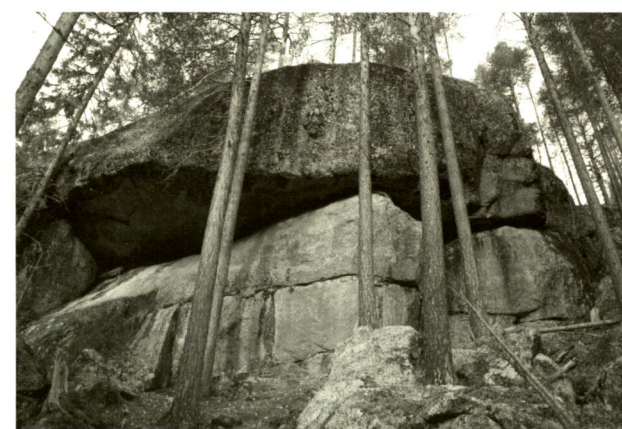
Lätt datormanipulerad närbild av den senast upptäckta hällmålningen på Storön i Fjällsjöälven, strax utanför Backe.

Den heliga älgan

Det klart dominerande motivet på hällmålningarna är just älgan. Det är ingen tvekan om att djuret varit viktigt för stenåldersmänniskorna. Älgen var ett vandrande skafferi och gav också råmaterial till verktyg och kläder. Vi kan se på lämningar efter boplatser att människorna anpassade sina liv efter älgens vandringar. Man flyttade säsongvis efter älgarna uppehöll sig. Inom arkeologin har det funnits olika tolkningar av hällbilderna, vissa tolkar dem ur ett jaktmagiskt perspektiv, att stenåldersjägarna avbildade sina främsta byten för att få jaktlycka. Men den numera dominerande tolkningen är att bilderna har en djupare betydelse än bara avbildningar av jaktbyten. Precis som vår tids ikoner, Kristus på korset eller jungfru Maria var de må-

lade älgarna symboler för heliga väsen, kanske en älggud eller gudinna? Det senare med stöd av att så gott som alla avbildade älgar saknar horn. Människofigurerna kan föreställa shamaner, personer som kunde försätta sig i trans och komma i kontakt med andra världar och djurens rådjur.

Men ingen av oss nutidsmänniskor kan anse sig äga den rätta tolkningen av hällbilderna, eftersom vi inte känner till stenåldersjägarnas språk och andliga föreställningar. Vi kan bara göra mer eller mindre kvalificerade gissningar. Det är det som gör dem så spännande!

Boforsklacken, ett hällstup med hällmålningar på gränsen mellan Fjällsjö och Ramssele socknar – en mäktig plats! Notera också "ansiktet" i blocket till höger i bild, ofta återfinns s.k. antropomorfer vid hällmålningplatser.

Landskapet

Hällmålningarna kan också vara en sökväg till något större, något man som nutidsmänniska får en förnimmelse av då man befinner sig invid en hällmålning. Platserna som stenåldersjägarna valde för sina heliga bilder är ingalunda slumpmässiga, utan valda med stor omsorg. Det är dramatiska och spektakulära landskapsavsnitt; den brantaste bergväggen som stupar ned i vattnet, det största flyttblock-

et eller den mäktiga blockgrottan. Då man med kartan i näven för första gången söker efter en hällmålningplats känner man på sig då man börjar närma sig; -Ah, DÅR är det! innan man ens fått syn på det röda. En instinktiv känsla som man också kan använda sig av om man vill söka efter oupptäckta hällmålningar. Det är inte svårt att föreställa sig att stenåldersjägarna hade samma känsla. Kanske är det inte hällmålningarna som utgör det heliga, utan det är själva landskapsavsnittet där de är applicerade som är heligt? Människorna målade för att visa sin vördnad för det heliga landskapet, kraftplatsen.

Välkommen till Rödockrarummet!

Tyvärr finns inga tidsmaskiner ännu, men hällmålningarna är nog det närmaste vi kan komma stenåldersmänniskorna och deras föreställningsvärld. Rödockrarummet utgör ett enda stort arkiv över människors drömmar och tankar som etsat sig fast i berget och bevarats som ett värdefullt dokument att tolkas av oss. Och det bästa av allt, Rödockrarummet har gratis inträde och öppet dygnet runt för alla och envar! För att hitta platserna, börja då med fördel på internet, med Riksantikvarieämbetets utmärkta söktjänst Fornsök, för att lokalisera platserna. Eller utgå från Rock Art hällbildscentrum i Näsåker, där finns också information om hur du hittar till hällmålningarna. En del av dem är skyltade.

Sedan 2008 arrangerar den informella föreningen "Norrlands hällbildssällskap" en årlig publik seminariehelg i Näsåker på temat hällbilder. Inbjudna föreläsare berättar om hällbilder i Sverige och världen, sett ur många olika perspektiv. Tolkningen är fri, och här förekommer inte bara arkeologiska utan även många alternativa synsätt på hällbilderna. 2010 års arrangemang går av stapeln den 25-26 september. Varmt välkommen till hällbildernas magiska värld!

Text och foto
Arkeolog Maria Tjärnström
Björträ hembygdsförening

Harry Mohlund till minne

En aktad hembygdsvän och hembygdsvetare har lämnat oss. Harry Mohlund i Ärtrik, Helgum avled i december förra året. Nästan precis ett år tidigare firades han en vacker vinterdag på sin 90-årsdag med en mottagning i Helgums församlingshem arrangerad av Helgums hembygdsförening. En aldrig sinande ström av människor som

ville visa honom sin uppskattning fyllde lokalen.

I hans livsgärning ryms bland mycket annat utgivningen av två böcker, "Helgums sockens byar och gårdar, del 1 och 2" samt artiklar publicerade i olika tidskrifter. Han var en ledande kraft när Helgums hembygdsförening bildades och ordförande i föreningen under många år.

Harry var oerhört kunnig och delade alltid lika vänligt med sig av sina kunskaper om hembygdens historia. Han lämnar ett stort tomrum efter sig.

Ann Renström

Fisket i det gamla Tynderö

Medelpad har med sina två stora älvar, fjärdar, öar, grund, betydande havsdjup och väl skyddade hamnbassänger ovanligt goda yttre förutsättningar för fiske. Innan skogen fick värde i Norrland var fisken, vid sidan av åkerjorden, den viktigaste naturresursen efter Bottenvikskusten.

Laxfisket i Ljungan och Indalsälven har rötter ner i förhistorisk tid. Men kust- och havsfisket är också mycket gammalt. Det gäller inte minst i Tynderö. På den s.k. Åstholmen låg på västra kustranden Storhamn och på östra kustranden Skeppshamns fiskelägen. De kallades också Stora och Lilla Skeppshamn. Norr om Tynderösundet låg Röviken hamn och fiskeläge.

Den kände landskapsskildraren Abraham Hülphers skriver i sin bok *Medelpad 1771*, utgiven i Västerås samma år, beträffande Tynderö att "Allmogens förtjänst är i synnerhet af fiske". I den dagliga kosten var strömming en huvudingrediens ända in på 1900-talet. Den konsumerades färsk, sur, saltad eller soltorkad/rökt.

Kokt eller stekt strömming var obligatorisk redan vid morgonmålet. Ibland förekom vid måltiderna inlagd strömming, strömmingsflundra och strömmingssoppa. De äldre, men sällan de yngre, berättas det i en uppteckning, åt nästan alltid en del av huvudet på såväl strömmingen som annan fisk.

Kustfisket har haft fyra huvudintressenter: kronan, bönderna, stadsborgarna och yrkesfiskarna. Gustav Vasa, den

store rikshushållaren, reste för kronans räkning anspråk på intäkter från det norrländska kust- och havsfisket. 1542 stadgades det i en bestämmelse att strömmingsfisket skulle vara fritt för envar men avgiftsbeläggas. Var femtonde tunna skulle tillfalla kronan.

Det var denna "regalrätt" som återopades när fiskande borgare från Mälärstäderna och Gävle, liksom bönder från inlandet, fick rätt att fiska "ute i Saltsjön" mot att de erlade tull till kronan. Den fria fiskerätten ute på öppna havet har givit upphov till fiskelägena och fiskehamnarna efter Medelpadskusten. I 1734 års lag talas om "Konungens enskilda och fridkallande fiske, så ock andra allmänna fiskerier".

1766 antog ständerna en stadga, som ända fram till 1950 kom att reglera den svenska fiskerättslagstiftningen. Jord- och strandägarnas intressen fixerades nu. Saltsjöfisket inomskärs knöts till jordägandet. De fiskande stadsborgarnas intressen tillgodosågs på så sätt att rätten till notströmmingsfiske befriades från jordägarintresset och helt frigavs.

Först genom 1950 års fiskelag tillgodosågs också de obettutna yrkesfiskarnas intressen fullt ut genom att banden mellan strandfiske och jordägande avklippes.

Det tidiga strandfisket

I en skrivelse till 1765/66 års riksdag talar landshövding Pehr Örnsköld om att strömmingsfisket bedrevs "dels af

Allmogen sielfwa som vid hafwet äga strand, dels af städerna Gefle, Södertelje, Torshälla och Strengnes fiskare, som dertil äga privilegier, dels af åtskillige med mitt försvarsbref försedde Strandfiskare, som sedan de upptedt Tings Rätternes bevis om egande nödig fiskredskap dertill erhållit mitt tillstånd".

De av Örnsköld nämnda strandfiskarna ansågs vara dåliga fiskare. Det rör sig här närmast om backstugusittare, som fått tillstånd att uppföra bostad på böndernas eller byallmanningarnas mark samtidigt som de fått rätt att fiska i dessas enskilda vatten.

Strandfiskarna var en grupp, som hårt trängdes av både bönderna och det fiskande borgerskapet i städerna. Fiskerideputationerna i Västernorrlands län ansåg att de skulle göra bäst nytta om de ägnade sig åt nyodling, möjligen borde de få rätt att fiska torsk.

Strandfisket i norra Ångermanlands kustbygder var av så pass stor omfattning att bönderna 1765 skrev till landshövding Örnsköld och krävde att strandfiskarnas rättigheter skulle dras in eller åtminstone starkt inskränkas. I skrivelsen gjordes också gällande att strandfiskarnas familjer var stora och att de tiggde hos allmogen.

För Tynderös del däremot, har strandfisket inte varit av någon större omfattning. Av de Tynderöbor, som åsatts yrkestiteln "fiskare" under 1800-talet, har bara nio rubricerats som "strandfiskare", även om man följer dem över hela det yrkesaktiva livet i kyrkobokföringen.

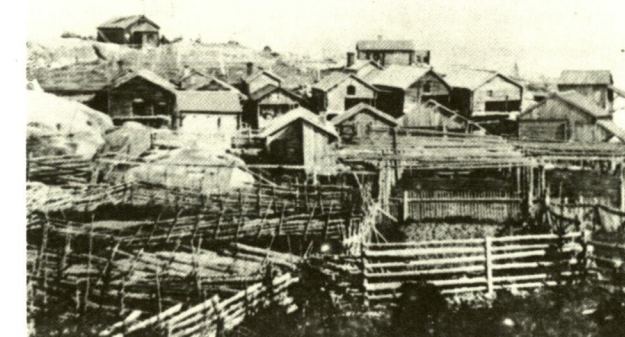
Bondefiskarna under 1700-talet

När Abraham Hülphers talar om fiskets stora betydelse i Tynderö strax efter 1700-talets mitt var han på säker mark. Hans uppgifter bygger nämligen, förutom på en dagbok från en resa i Medelpad och Ångermanland 1758, på infördrade uppgifter i ett frågeformulär, som utsänts till prästerna och kronobetjäningen.

Länsmansberättelserna från 1764, vilka finns utgivna, kompletterar Hülphers beskrivning. Länsmän Olof Lidin i Tynderö understryker i sin rapport till landshövdingen strömmingsfiskets stora betydelse för såväl män som kvinnor i socknen under sommarmånaderna. Han skriver: "Uti Junii månad så användes nästan all deras (sockenbornas) arbete på strömmingsfisket, hvaraf såväl man- som quinfolken äro sysselsatte".

Bönder i grannsocknarna, som inte ägde kusthemman, deltog i strömmingsfisket i Tynderö men erlade då en avgift till ägarna av kustvattnen. I fiskehamnen Åstö återfanns sommartid därför inte endast Åstö och Åkerö byamän i hamnlaget utan även bönder från Timrå och Hässjö.

Tynderöböndernas kust- och havsfiske under 1700-talet har främst varit av betydelse för den egna hushållskonsumtionen och för bytesshandeln. Länsmän Lidin skriver 1764 att allmogen i Tynderö under de två sista veckorna i januari "äro merendels bortreste up uti landet och annorstädes af förströming tillbyta sig spannmål och annat till sin nödort".

Skeppshamns fiskeläge, Tynderö, 1903.

Kapellet byggt 1768. Vykort. Tynderö hembygdsförening.

Till Härnösands frimarknad kunde Tynderöbönderna också föra sin fisk. Efter 1700-talets mitt växte även en rad småmarknader fram i Medelpad. Förutom den stora Sundsvallsmarknaden den 19 september fanns bytesplatserna i Njurunda, Torp, Stöde, Tuna, Indal, Liden och Tynderö där marknadsdagen var den 29 juni.

Stadsfiskare i Tynderövattnen

I Åstö fiskehamn trängdes Tynderöfiskarna i äldre tid inte bara med fiskare från grannsocknarna utan även med långväga fiskeborgare från Mälärstäderna och Gävle. M. Nordal berättar i sin avhandling i Uppsala *Om Medelpad 1716* om fjärrfisket i Tynderö och Hülphers skriver 1771: "I förra tider hitkommo årligen åtskillige af upstäders Borgerskap, särdeles de, som lågo omkring Mälarn, och deltog i denna hantering (fiske). Upsala, Westerås, Arboga, Torsella, Strengnes, Mariefred, Södertelje, Enköping m.fl. hade då inom sig många Norrlandsfarare. I sednare tid hafwa dessa Södra Fiskare så aftagit, at allenast en och annan Stad nu kan hafwa några, som bibehålla denna närings gren".

De gamla "sörfiskarna" från Mälärstäderna trängdes ut av fiskeborgarna från Gävle. Ett 90-tal "Gävlebohamnar" fanns efter hela Norrlandskusten. I Tynderö var Åstaholmsudden, Storhamn och Skeppshamn "Gävlebohamnar". Genealogiska band uppstod mellan de fiskande Gävleborgarna och ortsbefolkningen. Enligt fiskerideputationen i Västernorrland 1764 skall sörstadsborgare ha fiskat i Åstös skären på grund av "utflyttningar av släktskap".

Ett märkligt förhållande är att några fiskare i Tynderö av prästerna åsattes yrkestiteln "borgare". Det är egentligen en juridiskt omöjlig titel i en landsbygdsförsamling, men förklaras av släktförbindelserna mellan Tynderö och Gävle.

Det rör sig i själva verket om Tynderöfiskare, som tidvis ägt burskap i Gävle. Det bästa exemplet på detta är den Brodinska släkten. Den härstammade från Bryttmors gård ytterst på Tynderönäset vid sundet mellan detta och Åstön.

Härifrån flyttade Isac Brodin (1741-1818) till Gävle om-

Skeppshamn på Åstön, sommaren 1915. Skeppshamnsfiskarna Daniel Zätterqvist, Erik Rodin, Lars-Alfred Westerlund och Petter Zätterqvist har radat upp sig på bryggan framför den kringresande fotografen Petrus Melanders kamera. Foto ur Åstö fiskarmuseinämnds samlingar.

En vacker fångst i laxnätet. Fiskaren Erik Rodin och hans hustru gläds och hela Skeppshamn tycks andas harmoni. Foto ur Åstö fiskarmuseinämnds samlingar.

► kring 1770. Han vann burskap som borgare 1773 och gifte sig med borgar- och fiskardottern Margareta Nordqvist, som följde sin man på fiskefärderna till Tynderö där hon dog midsommaren 1800.

Isac Brodins halvbror, Olof Brodin (1760-1813), flyttade 1779 till Gävle där även han blev borgare. Brodinarna lade i gästrikestaden grund till den senare så kända skeppsbyggar- och redarsläkten Brodin.

Redan under 1700-talets första hälft hårdnade kampen om strömmingsfisket i Västernorrland mellan Gävlefiskarna och fiskarsocieteterna i Härnösand och Sundsvall. Från Brämön i Njurunda utestängdes Gävlefiskarna på 1740-talet.

Lyckosammare var Gävlefiskarna när det gällde att värna sin rätt till fjärrfiske i Tynderö. Motsättningar uppstod mellan Gävlefiskare och Sundsvallsfiskare, som börjat söka sig till vattnen kring Tynderö eftersom trängseln var stor på Brämön och i Lörudden, Sundsvallsfiskarnas gamla privilegiehamn sedan 1620-talet.

Allmogen i Medelpad motsatte sig att fiskerskapet i Sundsvall fick kompletterande fiskerätter i Tynderö. Men en märklig allians, som med stor sannolikhet förklaras av släktförbindelser, uppstod mellan Tynderöfiskarna och fiskerskapen i Gävle och Sundsvall. 1769 avvisades Timrå- och Hässjöbönderna från hamnarna i Tynderö samtidigt som Gävles och Sundsvalls nyttjanderätt fastställdes.

Fjärrfisket från Gävle gick tillbaka under 1800-talet. Bäst lyckades Gävlefiskarna att hävda sina fiskerättigheter i norra Ångermanland. Den sista Gävlekaxen "Anna" besökte fiskeläget Trysunda i Nätra 1899.

"Fiskaradeln" i Sundsvall förlorade starkt i betydelse under 1800-talets senare hälft och koncentrerade sin aktivitet till Lörudden, den gamla privilegiehamnen. I adresslängden för Sundsvall 1888 upptas bara 17 fiskare. Författarinnan Maria Rieck-Müller skrev i sin och Olof Högbergs bok *Medelpad och Ångermanland* (1924) att de gamla idylliska fiskargårdarna på Norrmalm "skulle inom kort finnas endast som minnen".

Bondefisket blir modernt yrkesfiske

Det gamla bondefisket och fjärrfisket bland fiskeborgarna hade inte lett till någon permanent bebyggelse i fiskelägena. Strömmingsfisket bedrevs i allmänhet från hemgårdarna eller från sommarvisten i fiskelägena, som alltså var utpräglade sommarsamhällen. Allt detta förändrades i slutet av 1800-talet.

Nu växer en yrkesfiskargrupp fram i Tynderö, fisket blir ett specialiserat yrke. Fortfarande har vi emellertid att räkna med ett betydande binäringsfiske bland bönderna.

Lantmätaren Daniel Åslund, även känd som författare under signaturen Gök Göksson Gök och far till landskapsmålaren Helmer Osslund, noterar i sin sockenbeskrivning över Tynderö 1878 att åkerbruk och boskapsskötsel är huvudnäring men han tillägger: "Skogstillgången är här ringa, arbetsförtjänsten ringa, alltså har hufvudnäringen inom denna socken att konkurrera med endast en binäringsgren, fisket, som visserligen från jordbruket drar tid och arbetskrafter, men som dock vanligen tillförsäkrar sina idkare deras bärning. Årligen afsätts omkring 300 tunnor strömming, dels till grannsocknarna, dels till städerna".

Både fiskande bönder och yrkesfiskare kunde profitera på den starkt stegrade efterfrågan på fisk på de många sågverken runt Sundsvall och i staden själv efter 1860. Här låg Sveriges "Amerika". I de nya sågverkssamhällena var strömming ett centralt inslag i kosten.

Nordiska Museets sågverksarbetarminnen vittnar om att den första lagade måltiden under dagen nästan undantagslöst bestod av sill eller strömming och potatis. Potatis och strömming var den vanligaste middagskosten i arbetarhemmen. Tunnor, fjärdingar och tinor med sill, strömming och andra matvaror förvarades stående i uthusen.

Av Tynderös 354 hushåll vid sekelskiftet 1900 svarade bondehushållen för 103 och yrkesfiskarhushållen för 31. Övriga hushåll bestod av torpar- och lägenhetsägarfamiljer, grupper som starkt växte i antal under 1800-talets senare del.

I etnologiska uppteckningar förknippas Tynderö långt in på 1900-talet med strömmingsfiske. En uppteckning från 1935 talar om att "I Tynderö, där var det många fiskare, och där dom fiskade strömming, kallades sockenborna Tynderö strömmingsstrypare".

Yrkesfiskarkåren har i stor utsträckning rekryterats bland sjömän, arbetare, drängar, torpare och lägenhetsägare. Den sociala rörligheten mellan yrkesfiskarkåren och bönderna har varit mindre än man kunnat tro.

Genomgångna bouppteckningar åren 1888-1892 visar också, förvånande nog, att fiskeredskap ej upptagits vid ett flertal bouppteckningar i bondehem i Tynderö. Möjligen skall man tolka detta så att bönderna nu i större utsträckning än tidigare koncentrerade sig på att främst producera kött och mjölk till Sundsvallsdistriktets många konsumenter.

Vi får också efterhand en övergång till industrin bland yrkesfiskarna. Redan Rieck-Müller noterade kopplingen fiske-industriarbete. Hon skriver: "Bland de bofasta äro de

yngre fiskarne under vintern i allmänhet ute på timmeravverkning eller söka sig förtjänst vid de många olika industriverken".

Fisket rationaliseras

Fisket rationaliserades påtagligt efter 1880. Nya redskaps typer kom till användning: skötkrokar och storryssjor. Västernorrlands läns hushållningssällskap anställde 1883 en fiskeriinstruktör, som reste mellan fiskelägena och lärde ut nya fiske- och saltningsmetoder. Andra åtgärder som vidtog var premiering av strömming och fastställande av ny ordningsstadga för fiskelägena (1889).

Strax efter sekelskiftet 1900 kom en revolutionerande förändring i och med att de första motorbåtarna anskaffades. Genom motoriseringen kunde fiskebåtarna göras större samtidigt som de blev sjövärdigare. Det blev nu också möjligt att fiska strömming mildtals från land.

Man fick snart också bättre priser genom auktorisering av fiskhandeln och tillkomsten av fiskeförsäljningsföreningar. Åren kring 1930 innebar ett genombrott för fiskekooperationen. 1929 bildades lokala fiskareföreningar i Medelpad och året därpå Ångermanland-Medelpads Kustfiskareförening.

Under andra världskrigets avspärning ökade saltsjöfisket markant i Medelpad, liksom i landet i övrigt. 1950-talet kom sedan att präglas av en snabb rationalisering och teknologisering inom fisket. Flyttrålning, ekolodning vid

sökning av strömming samt maskiner vid utläggning och intagning av trälen tillkom nu.

1957 introducerade salteriägaren Oskar Söderström sin bekanta surströmming "Oskars", som blivit ett av de mest populära märkena på marknaden. Idag förknippas Tynderö kanske allra mest med "Oskars" surströmming.

1950-talet präglades i övrigt av en drastisk minskning av antalet yrkesfiskare och en ökning av antalet deltids- och fritidsfiskare. 1960 fanns det endast tio yrkesfiskare i Tynderösundet, men ändå lika många som på Lörudden och faktiskt fler än i samtliga fiskelägen i Ångermanland med undantag av Trysunda.

Artikeln tillägnas minnet av min barndomsvän Gunnar Brodin (1939-1958).

Lars-Göran Tedebrand
Professor emeritus i historisk demografi
vid Umeå universitet

För den som vill veta mer:

Lars-Göran Tedebrand: *Familj och hushåll i bottnisk kustbygd 1650-1950*.

Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet. Kungl. Skytteanska Samfundet. Umeå 1995. Innehåller flera fotografier från fisket i Tynderö på 1800-talet och i början av 1900-talet.

Karl-Ingvar Ångström
Hemmandsvägen 87
871 53 HARNÖSAND

B
Föreningsbrev

Det händer

Hembygdsgdagen den 27 februari

Vi håller som vanligt till i Hörsalen på Murberget.
Dagens tema: Kulturturism

- 9.00 KAFFE
9.30 Konferensen börjar.
Information från hembygdsförbunden.
9.45 Erika Larsson, MittSverigeTurism
10.15 Turistantikvarie Anna Robertsson:
KulturTurism. Exempel från Västerbottens län.
11.00 Märta Molin: Kulturarv Västernorrland
11.30 Margareta Bergvall:
Nära kulturmiljöer i landskapet.
12.00 Olof Ulander, Medelpads Hembygdsförbund:
GPS och lokalt kulturmiljöarbete.
12.30 LUNCH
13.00 Underhållning av Noratrion.
13.30 Mariann Hedman:
Turistiskt arbete ur hembygdens perspektiv
14.00 Diskussionsgrupper.
15.30 KAFFE och avslutning.

Moderator: Tommy Lindh

**OBS! Föranmälan är mycket viktig för lunch och fika-
beställning! Mat och underhållning 200 kr. Anmälan till:
receptionen@murberget.se, telefon: 0611-886 00**

Hjärtligt välkomna! Margareta Bergvall, Ann Renström
och Margareta Johansson

• • • •

Ångermanlands hembygdsförbund inbjuder till

Bykisteseminarium 6 mars 2010

Plats: Gudmundrå hembygdsgård Kramfors
Medverkande: Karl-Ingvar Ångström, Midälva Genealogiska
Förening, och Ulrika Håden, Föreningsarkivet, Västernorrland
Eventuellt kommer också konservator Margareta Byström,
Mittsverige Papperskonservering att medverka.

- 9.30 Samling, kaffe
10.00 Bykistor
12.00 LUNCH
12.45 Forts. bykistor
15.30 Avslutning med kaffe

Kostnad: 220 kr. Kaffe för- och eftermiddag, lunch ingår.
Anmälan, bindande: senast 1 mars till: Börje Eriksson
0612-120 07, 070-517 67 63, borje.e@tele2.se
Ange önskemål om specialkost.

• • • •

Kulturarvet och toleransen

Om hur en ideell rörelse kan agera när främingsfientligheten ökar.

Seminarium i Umeå 19-20 mars
Föreläsare från Umeå universitet och Mitthögskolan.
Diskussioner och grupparbete.

MHF och ÅHF kan erbjuda ett fåtal platser till intresserade
medlemmar i hembygdsföreningar. En hotellnatt, två luncher
och en middag ingår utan kostnad.

Är du intresserad, hör av dig till:
Margareta Johansson tel.: 060-931 11 eller 070-200 20 54 eller
till Göte Nordmar tel.: 0660-816 33 eller 070-308 50 31.

• • • •

Medelpads hbf tillsammans med Lidens hbf inbjuder till

Medelpads hembygdsförbunds årsstämma

Söndagen den 18 april klockan 15.00 i Liden

Efter stämman finns möjlighet att besöka Lidens kyrka där
Lidens kyrkokör har konsert med anledning av sitt 100 års
jubileum.

• • • •

Åhf och Själevads hembygdsförening inbjuder till Ångermanlands hembygdsförbunds årsstämma

på Hampnäs folkhögskola
Lördag 24 april 9.30-15.30

Program, utdelning av förbundets utmärkelse och årsmö-
tesförhandlingar. Inbjudningar kommer att skickas till alla
hembygdsföreningar.